

Tarih Pusulası

Tarihçilerin Kutbu / Halil İnalçık Kitabı Emine Çaykara, İş Bankası Kültür Yay. 614 s. ISBN

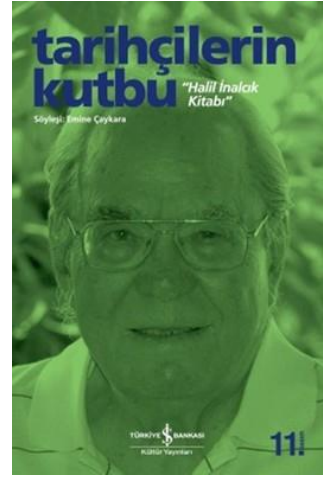
9754586616

Fatma Semiha Çelik¹

Emine Çaykara'nın Halil İnalçık'la nehir gibi akan söyleşisinden oluşan bu kitap bizi İnalçık'ın tarih nakışlı hayatına götürmekte, kendi hayatının tarihle ayrılmaz bir bütün olduğu kitap boyunca görülmektedir. Kişisel hayatına dair bilgiler verirken bile belgelerden faydalandığını öğrenince sahip olduğu tarih ilmine güveniniz artacak. Bir

konu üzerinde çalışırken geceli gündüzlü çalışma azmine hayran kalacaksınız. Arkeolog Çaykara'nın Halil İnalçık ile yaptığı söyleşi 2003'te başlamış olup iki yılda nihayete ermiştir.

Türkiye İş Bankası Kültür Yayınlarından çıkan bu kitap 11 bölümden oluşmakta olup gözden geçirilerek 14.kez basılmıştır.

Çocukluk Yılları

Annesinin “sen doğduğun zaman İngilizler Haydarpaşa Garı'nı bombalıyorlardı” deyişi üzerine kendi doğum tarihini tespit etmeye çalışan Halil İnalçık, doğum tarihini 26 Mayıs 1916 olarak kabul eder. Söyleşi esnasında Çaykara'nın araştırmaları neticesinde İnalçık'ın gerçek doğum tarihinin 7 Eylül 1917 olduğu bulunur. Dedesi Kırım'da müezzin olan İnalçık'ın babası Osman Nuri, Rusların zulmünden kaçarak İstanbul'a göç eder. Kolonya ticareti yapan babasının sert mizacı dolayısıyla çekingen olan ve kendini okumaya veren İnalçık'ın okuma serüveni bu şekilde başlamış olur.

¹ İstanbul Üniversitesi Psikoloji Bölümü 4.sınıf, fatmasemihacelik@gmail.com

(Bu yazı Young Academia ve İdeal Bilge Gençlik Spor ve İzcilik Kulübü Derneği iş birliğinde Prof. Dr. Hür Mahmut Yücer yönetiminde “Medeniyet Okumaları Yazarlık Atölyesi” kapsamında üretilmiştir.)

Cumhuriyetin ilanından sonra ailesi İstanbul'dan Ankara'ya taşınır. Başkentte, Cumhuriyetin ilan edildiği o coşkulu yıllara bizzat şahit olur İnalçık. Atatürk'ü babası gibi görür ve Atatürk'ün Türk milletinin bir şansı olduğunu ifade eder. Atatürk'e duyduğu hayranlıkla, inkılapların coşkusu içerisinde geçer çocukluğu.

Okul serüveni Gazi Mektebi'nde başlar, farklı muallim mekteplerinde devam eder. Eğitim hayatının ilk rehberlerinden olan Sadri Maksudi ve ailesinin Halil İnalçık'ın eğitimi üzerinde önemli etkileri vardır. Maksudi İnalçık'ı zamanın en iyi muallim mekteplerinden olan Balıkesir Muallim Mektebi'ne gönderir. Bu mektepte fizik eğitimini Prof. Dr. Kürkcüoğlu'ndan, kimya eğitimini Haldun Beyden, edebiyat eğitimini ise Abdülbaki Gölpınarlı'dan alır. Lisede başarılı bir eğitim hayatı yaşayan İnalçık eski tarz yazılara yakınlık hisseder ve yazılarını eski tarzda yazar. Edebiyatta olduğu kadar Matematikte de başarılı olan Halil Hoca, matematiğin kendisine açık ve mantıki düşünme, bir meseleyi kesin neticeyle çözebilme kabiliyeti kazandırdığından bahseder.

Söyleşi sırasında çocukluğuyla ilgili sorulara cevap verirken talihin ona yardım ettiğini söylese de aslında kendi talihini çok çalışkan olması ve öğrenmeye olan merakı sayesinde oluşturduğunu görüyoruz.

Yakın Tarih

Balıkesir Muallim Mektebi'nden 1935'te mezun olan Halil İnalçık, Atatürk tarafından Türk tarih tezinin araştırmalarına kaynak olması amacıyla kurulan Ankara Dil Tarih Coğrafya Fakültesi'nin yatılı sınavı için yaz tatili boyunca çok çalışır ve sınavı birincilikle neticelendirir. O zamanlarda popüler olan Sümeroloji, Hititoloji, Sinoloji bölümleri yerine, ilgisini celbeden Yeni Çağ Tarihi bölümünde yüksek öğrenimine başlar.

Üniversite dönemi boyunca kıymetli hocalarla tanışır. Türk Tarih Kurumu'nda dostluk kurduğu Hasan Ali Yücel'den ağabey nasihatleri alır. TTK'nın hem özverili zamanlarına hem de sancılı zamanlarına şahit olur. 1942'de asistanlık imtihanını kazanan hoca, doktora tezini "Tanzimat ve Bulgar Meselesi" üzerine hazırlar. Doktora tezinde keşfettiği sosyal tarih konularının kendisini cezbetmesi sonucu çalışmalarını "sosyal tarih" üzerinde yoğunlaştırır ve İstanbul'da Osmanlı arşivleri üzerinde çalışmaya başlar.

Bambaşka Bir Âlem

1949'da doçentlerin yabancı bir ülkeye gönderilerek bilgi, görgü ve ihtisasını artırmaları için oluşturulmuş kanun sayesinde İngiltere'ye gönderilir. Bir buçuk sene boyunca kendisine yeni bilgi kaynakları bulur. Bu süreci kendi cümleleri ile şöyle ifade eder: "Ben o zamana kadar dışarıya çıkmamıştım; birdenbire bambaşka bir âlem. Avrupa kültürünü öğrenmek istiyorum, kiliselere gidiyorum, ayinleri takip ediyorum. Londra'da büyük müzelerden başka eski saraylarda özel müzeler vardır, onlara gidiyorum. British Museum'da Avrupa tarihi ile ilgili 'Calender of State Papers'ları tanyorum."

İngiltere'de, önemli tarihçilerden Paul Wittek ile tanışır. Tarih alanında farklı insanlarla bilgi alışverişi yapma fırsatı bulur bu sayede. Vaktinin çoğunu Londra Üniversitesi Afrika ve Doğu Tetkikleri Mektebi'ndeki Turkish programında geçirir. Osman Turan ile beraber ikinci çalışma yeri olan British Museum'da Osmanlı'ya ait önemli bir yazma eser keşfederler. *Takvim-i Humayun* denilen bu kronolojik kaynağı münecimbaşı hazırlar; eskiden hangi tarihlerde önemli olayların olduğunu yazar ve padişahlara her yılbaşında sunarlarmış. Bu kaynak gibi çok önemli yazma eserler bulunur British Museum'da. Buraya ise çalınarak gittiğini ve bu işte çok para döndüğünü aktarır Halil Hoca.

Ardından İngiliz arşivlerinde ilmi araştırmalarına devam eder. Dünyanın en büyük arşivlerinden olan "Public Record Office"de Osmanlı'ya ait malzemeler çıkarır. Arşivlerin Osmanlı arşivleri kadar kaliteli olmadığını, İngilizlerin kötü kâğıt kullandığını söyler. Osmanlı'nın kendi özel yöntemini kullanarak kâğıt hazırladığını, sonra da üzerine ahar çektiğini aktarır. Bu sebeplerden dolayı bizdeki beş yüzyıl önceki vesikalar bugün yazılmış gibidir. Dünyanın en zengin arşivlerinden birine sahip olduğumuzu söyleyen Halil Hoca, sahip olduğumuz fakat farkında bile olmadığımız kaynaklarımızı bize ve tüm dünyaya gösterir.

Halil İnalçık İngiltere'yi, canı sıkıldığında gittiği, acısında sığındığı bir yer olarak anlatır. "İkinci vatanım" ifadesini kullanır İngiltere için. 1974'te İngiltere Royal Historical Society'e (Kraliyet Tarih Cemiyeti) muhabir üye seçilir. Ardından 1978'de Royal Asiatic Society şeref üyesi olur.

Bursa Sicilleri

Bursa şer'iyeye mahkeme sicilleri üzerinde 1947'de çalışmaya başlayan Halil İnalçık, Londra dönüşü ardından 1951'de araştırmalarına devam eder. Sicil malzemesinden çıkan ilk

makaleleri Fatih devrinde Bursa'daki sosyal hayat ve sınıflar üzerinedir. Sicillerden ortaya doğan hakikatler büyük yankı uyandırır. Bu önemli keşfi sayesinde Bursa halkı kendisine müteşekkir olur.

Halil Hoca, Osmanlı'nın bilinmeyen tarihi hakkında yeni keşiflerine devam eder. Atasının Kırmılı olması dolayısıyla Kırım tarihine yönelir. Kırım'ın Osmanlı İmparatorluğu'na tâbiliğini inceler ve bu konuda makaleler yazar. Tarih yazımında fantastik kurgular yerine tarihi belgelerden faydalanmak gerektiğini sık sık vurgulayan hoca, Osmanlı hakkındaki çarpık bilgilere ömrü boyunca karşı durur. Tarih yazımında duygusallığın çok işin içinde olduğunu da ekler.

1432 tarihli Arnavid defterine dayanarak çok eski timar sistemini inceler ve Osmanlı devletinin yerli Hristiyan ileri gelenlerine, peskoposlara timar verdiğini görür. Osmanlı devletinin sanılanın aksine Balkan'da mevcut aristokrasiyi kılıçtan geçirmediğini aksine timar verdiğini eski belgeleri çok iyi okuyabilmesi sayesinde ortaya çıkarır.

Halil Hoca tüm dünyada yaygın olan Fatih Sultan Mehmet Han'ın İstanbul'u fethettiğinde yağmalama yaptığı düşüncesinin yanlış olduğunu vurgular. Aksine Rumeli fütuhatından haberdar olan İstanbul'un Ortodoks halkının, Osmanlı'nın İstanbul'u fethetmesini istediğini belirtir. Rumeli fütuhatında Osmanlı nereye gitse Ortodoks kilisesini himaye etmiş, topraklarını iade etmiş, eski imtiyazlarını onaylamıştır. Bu gerçeğin bir tarihi olgu ve akıllıca yapılmış bir fetih politikası olduğunu söyleyen Halil Hoca, bunun bir öğünme konusu olmadığını da ekler konuşmasına. Başka bir ilginç tarihi olgunun sebebini, İstanbul'un fethi ile Patrik'in neden İstanbul'da bırakıldığını şu şekilde açıklar: "Evela Osmanlı devletinin karakterini iyi bilmek lazım. Osmanlı devleti dinler, cemaatler arasında ayrılık yapmıyordu; Osmanlı devleti cemaatler üzerinde bir hâkimiyet şemsiyesi durumundaydı; halk, hangi dinden, hangi cinsten olursa olsun sultana karşı gelmedikçe onun himayesine mazhar olurdu. Herkesi himaye eden bir hâkimiyet şemsiyesi..."

Bugün bu politikaya tolerans dendiğini, aslında devletin kendi menfaati için yaptığını ve bu cemaatler olmasa devletin hazineye vergi toplayamayacağını söyler.

Bu yazıda verilen örneklere benzer daha birçok örneği bu kitapta bulabilirsiniz. Osmanlı'ya ait gerçekleri ve yakın dönem siyasetine dair "şeyhü'l-müverrihîn" in ufuk açıcı yorumlarını öğrenmek istiyorsanız bu kitabı kütüphanenize eklemenizi tavsiye ederim.

Şeyhü'l-Müverrihîn

Halil İncılık, tarafsız olarak tarihi olaylara yaklaştığını ve tarihsel analizi esas aldığını belirtir. Kendisi için belgeleri objektif bir yöntemle tahlil ederek tarihi gerçeği formüle etmek esastır. Konu seçerken milliyetçidir, konuları işlerken ise Batı metodolojisini kullanır. Annales Okulu'nun bakışını benimsediğini söyleyen hoca, Barkan'ın da dediği gibi "devletin tarihini değil, halkın tarihini yaptığını" ifade eder. Geçmişe ait bir durumun modern kavramlarla yorumlamanın yanlışlığına da dikkat çeker.

Halil Hoca, üç batı dilindeki yazıları okuyamayan bir araştırmacının tam ilim yapamayacağını söyleşi boyunca tekrar tekrar vurgular. Kendisinin Batı dillerinden Fransızca, Almanca, İngilizce; Doğu dillerinden ise Arapça, Farsça ve Eski Türkçe'ye hâkim olduğunu bu söyleşiden öğreniyoruz.

Fuad Köprülü, Abdülbaki Gölpınarlı gibi mühim şahsiyetlerden etkilenen Halil Hoca, Abdülbaki Gölpınarlı sayesinde tasavvufa olan ilgisinin oluştuğunu söyler. Tüm kariyeri boyunca idari vazife kabul etmediğini, idari vazifenin ilmi yavaşlattığını, gerçek ilmin dervişlerinki gibi sürekli yoğunlaşma gerektirdiğini belirtir.

Halil Hoca

"Ben insanım, insana ait hiçbir şey bana yabancı değildir." sözünü kendisine düstur edinmiş, "hayatı, sanatın her çeşidini yaşamak benim felsefem." anlayışıyla uzun bir hayat sürmüştür. Ömrünü Osmanlı'nın gerçek tarihine adanmış olan Halil Hoca'nın misyonu Türk tarihini Batılılara doğru anlatmaktır. Bu misyon ile birçok kıymetli tarihinin yetişmesine vesile olmuştur. Çevresindeki herkese daima samimiyet ve ilgiyle yaklaşan Halil Hoca, ardından kendisini hayırlarla yad eden birçok insan bırakmıştır.